

zijn. Wat moet zij er ook mee doen, met die bloemen? Zij heeft geen vaasje, geen tafel, geen kamer.

Er is in het land en in de menschen van Indië nochtans iets, dat op iederen niet ongevoeligen reiziger een onuitwischbaren indruk maakt, en dat is het geheimzinnige verband van alles met het heelal, het eeuwige, den kosmos. Het landschap kan het hebben: immer groen, immer groeiend, immer hetzelfde van uiterlijk; één blad valt af, een ander ontplooit zich, iederen dag. Dit is hetzelfde gevoel, dat welhaast ieder bij den Boroboedoer overweldigt.

Hij ademt de herhaling: in zijn galerijen, in zijn terrassen, in zijn Boeddha's, in zijn stoepa-vormen, in zijn grondplan. Hij richt zich hoog op tot den hemel, want hij is een monument op den top van een heuvel, die door wijde, vlakke valleien is omringd, en aan den verren horizon staan onveranderlijk de silhouetten der bergen. Hij is geen tempel, doch een monument. Overdadig is hij versierd, maar blijft niettemin monumentaal. Hij schijnt al de Oostersche groeikracht, al de weerloosheid tegen de hitte en de felheid der zon, al het meditatieve en al het loome wachten van de tropen te verpersoonlijken. Hij is niet pittoresk, daarvoor is hij, als het land, te groot, en te vol-overdadig; hij is niet bekoorlijk, maar hard; hij is logisch, klaar, en toch vol mysterie. Zijn ligging is eenzaam en zijn geest schijnt vereenzaming te wezen, teruggetrokkenheid van het aardsch bestaan. Hij is een baken, een toren van licht, dat de Boeddha's naar de vier windstreken uitstralen.

Pittoresk, of ook maar schilderbaar, is dit alles eigenlijk niet, en het land is het ook maar weinig; het is er te groot voor om te worden gereduceerd tot de afmetingen van een schilderij. En toch boeit het groote, de geweldige structuur die men soms meer voelt dan ziet, iederen dag en iederen nacht, dat zon en maan zoo onwezenlijk helder en scherp aan den hemel staan.

Pittoresk in den gewonen zin is ook niet de prachtige dans aan de Vorstenlandsche hoven, zoomin die der vrouwen als die van de mannen. Ze zijn zoo geheel van een on-lichamelijken, gewijden en ritueelen stijl doortrokken, dat zij iets van dezelfde onschilderachtigheid van een Boeddha-beeld krijgen, overdrachtelijk en ornamentaal. Het is, alsof al onze kunsten in dit andere land ontoereikend worden, omdat er een andere geest achter alles huist. Architectuur is ten onzent door den bouwmeester Berlage zoo juist gekenschetst als het scheppen van ruimten; hier echter ligt een wereld waar alles ruimte is, waarin doorgaans slechts monumenten worden op-gericht — het woord kon niet juister zijn. Zoo is de Boroboedoer of de pendoppo, de Javaansche ontvangzaal, open. De eerste behoeft geen dak, is open naar den hemel, waarheen hij zich richt; de tweede behoeft geen muren en is slechts een dak op houten draagstijlen. Ruimte vormen,